

Branka Tafra
Petra Košutar
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za kroatologiju
Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb
branka.tafra@hrstud.hr
pkosutar@hrstud.hr

NOVA PERIODIZACIJA POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

U kroatistici prevladava periodizacija hrvatskoga književnoga jezika Dalibora Brozovića. Neki kroatisti dovode u pitanje vrijeme početka standardizacije, ali ne i Brozovićevo određivanje broja razdobljâ i obilježjâ svakoga pojedinoga razdoblja. Ovaj rad preispituje standardološke terminološke dvojbe u kroatistici i periodizacijske kriterije te predlaže novu periodizaciju povijesti hrvatskoga književnoga jezika.

Proučavanje bilo koje povijesti uvijek započinje razredbom na razdoblja da bi se lakše svladala cjelina i da bi se omogućilo snalaženje u golemoj građi. Pritom je ključno pitanje kako pronaći i odabrati najbolje periodizacijske kriterije. Iako sama povijest nameće kronološki kriterij jer je vrijeme temelj svake periodizacije bilo koje povijesti, moguće je vremenski hod podijeliti na različite odsječke, ovisno o tome kako se gledaju povijesne mijene i čemu se pridaje važnost. Pri uspješnoj razdiobi na razdoblja svako bi se od njih trebalo razlikovati od prethodnoga i idućega po skupu obilježja. Među znanstvenicima odavno se vode rasprave na različitim razinama, u nekim znanostima više, a u nekim manje, upravo o periodizacijskim kriterijima. Tako je, primjerice, međunarodni kongres povjesničara književnosti u Amsterdamu, drugi inače, još davne 1935. godine bio sav posvećen pitanju periodizacije povijesti književnosti (Škreb 1958:143). Teoretskih radova o periodizaciji povijesti hrvatske književnosti ima dosta, ali o povijesti hrvatskoga jezika gotovo i nema.

Kad je riječ o jeziku, pa i o hrvatskom jeziku, treba prije nego što bude riječi o samoj periodizaciji reći o *kojoj* povijesti govorimo. Jasno je da su u

pitanju najmanje dvije povijesti koje jezikoslovci obično nazivaju *vanjskom* i *unutrašnjom jezičnom poviješću*. Unutrašnja je imanentna povijest jezika, njome se bavi povijesna gramatika odnosno povijesna dijalektologija, a vanjskom sociolingvistika jer na nju uvelike utječu izvanjezični čimbenici. Vanjska se povijest bavi funkcioniranjem jezika u nekom društvu, »jezičnom ekologijom, tj. uvjetima i pretpostavkama koje je postavilo društvo u svom odnosu prema jeziku«¹ (Venås 2002:31), dok se unutrašnja bavi promjenama gramatičke strukture te promjenama u leksiku. Nikako nije riječ o dvjema posve odijeljenim povijestima. Na unutrašnju povijest djeluju i izvanjezični čimbenici, primjerice seobe naroda,² a vanjska se temelji na unutrašnjoj. Ako odemo korak dalje, povijest svakoga jezika dio je povijesti nekoga naroda i njegove kulture pa bi joj se stoga trebalo pristupiti interdisciplinarno. Dovoljno je spomenuti samo dodire s drugim jezicima i kulturama pa da se ta interdisciplinarnost otkrije u svojoj složenosti. Europski jezikoslovci često prate obje povijesti zajedno upravo zato što su isprepletene. U tom slučaju riječ je o trećoj povijesti jezika koja je više vezana uz općepovijesnu periodizaciju. Ima autora koji pak osporavaju podjelu na vanjsku i unutrašnju povijest zato što jedne nema bez druge. Unatoč izričitom negiranju te podjele, A. Peti-Stantić (2008:53) ističe da se u knjizi ne bavi »analizom jezičnih obilježja, nego jezikom/jezicima i zajednicama koje su se tim jezicima služile«, a to će ipak biti »vanjska« povijest.

U kroatistici nema mnogo velikih povijesnih sinteza ni jedne ni druge povijesti. Našu pozornost zaslužuju dvije povijesne gramatike, jedna je stara, ona Jurišićeva (1944) i druga je novija — Holzerova (2007). Nedavno je poljska jezikoslovka Barbara Oczkova u svojoj knjizi *Hrvati i njihov jezik* (poljsko izdanje 2006. i hrvatski prijevod 2010) dala pregled obje povijesti s težištem na vanjsku povijest. Iz naslova je ovoga rada vidljivo da se nećemo baviti evolucijom hrvatskoga jezika, nego će nas zanimati samo književni jezik. Njegova se povijest također može podijeliti na vanjsku i unutrašnju. Vanjska se bavi izvanjezičnim činjenicama vezanim uz povijest književnoga jezika, izdanjima jezičnih djela, djelovanjem jezikoslovaca, odnosom vlasti prema jeziku, jezičnom politikom, službenim

¹ Citat u prijevodu.

² Te su činjenice odavno zaokupljale znanstvenike. Tako A. Belić (1958) na Prvom kongresu jugoslavenskih slavista, govoreći o periodizaciji »srpskohrvatskog jezika«, kaže da »razvitak jezika ide paralelno sa razvitkom društvenih, ekonomskih i političkih prilika jednog naroda« te da, primjerice, »napredovanje Turaka i povlačenje njihovo obeležavali su uvek znatno pomeranje stanovništva, a to je značilo i izvesne promene dijalekatskih odnosa« (1958:3). Danas bismo svakako mogli govoriti o snažnom djelovanju standardnoga jezika i jezika medija na dijalekte.

propisima o jeziku, izborom korpusa, odnosno upotrebom jezika, a unutrašnja prati pravopisno i jezično ujednačivanje, odnosno razvoj pravopisne i jezične norme. Premda su obje isprepletene pa se trebaju razmatrati kao cjelina, težište je u ovom radu na vanjskoj povijesti.

Dok za povijesnu gramatiku i dijalektologiju nisu toliko bitni pisani spomenici³ jer se jezični razvoj može rekonstruirati na osnovi jezičnih zakonitosti, povijest književnoga jezika temelji se na pisanim djelima premda se ne isključuje i usmena narodna književnost. Povijest književnih jezika prerasla je u znanstvenu disciplinu. Literatura o povijesti slavenskih književnih jezika toliko je opsežna da ju je nemoguće svladati. Ako tomu dodamo i povijest drugih europskih književnih jezika, otvara se literaturni beskraj koji ćemo tek usputno dotaknuti. Potrebno je reći da i o povijesti hrvatskoga književnoga jezika ima dosta radova, pa i nekoliko sintetskih. Ovdje ćemo se zadržati samo na problemu periodizacije te povijesti. Da bi predložena periodizacija bila metodološki valjana, potrebno je, barem ukratko, odrediti što se misli pod pojmom književni jezik, a slijedom toga i što se misli pod pojmom hrvatski književni jezik, zatim otkad računamo njegov početak, a otkad početak hrvatskoga standardnoga jezika i koje smo kriterije primijenili u periodizaciji.

Poznato je da se nazivi književni i standardni jezik u kroatistici upotrebljavaju kao istoznačnice i kao raznoznačnice. Za nas književni i standardni jezik nisu istoznačnice (Tafra 2010), ali unatoč tomu razmatramo samo jednu povijest. Brozovićeve knjige iz 2008. godine nosi naslov *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*.⁴ Iako naslov ne daje jednoznačan odgovor jer se može tumačiti kao jedna ili kao dvije povijesti, znamo da je u Brozovića riječ o jednoj povijesti koja je podijeljena na šest razdoblja, tri »predstandardna« (do kraja 15. stoljeća, 16. stoljeće, 17. i 1. polovica 18. stoljeća) i tri »razdoblja razvoja jezičnoga standarda« (od polovice 18. stoljeća do preporoda, od preporoda do kraja 19. stoljeća i 20. stoljeće) s opisom svakoga razdoblja i podjelom na faze. Ta je periodizacija vrlo temeljita, s podrobnim opisom obilježja pojedinoga razdoblja, i uglavnom je prihvaćena u kroatistici. Međutim, pozivajući se na nju, kroatisti prave terminološku, ali i pojmovnu zbrku. Ako su prva tri razdoblja predstandardna, nameće se zaključak da su druga tri standardna, a Bro-

³ Treba uzeti u obzir razlike između govorenoga i pisanoga jezika. Periodizacija koja se temelji samo na pisanim izvorima ne mora se nužno podudarati sa stvarnim govornim stanjem određenoga razdoblja (Brundin 2004).

⁴ Rasprava objavljena 2008. izišla je prvotno 1978. pod odužim naslovom »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti« u zborniku *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb.

zović ih tako ne naziva. Iz te i takve podjele dalo bi se iščitati da su predstandardna razdoblja zapravo književnojezična, a ona druga tri označena kao »razvoj jezičnoga standarda« odnosila bi se na povijest standardnoga jezika, pogotovo ako se Brozovićeva formulacija »razvoj jezičnoga standarda« shvati kao postojanje standardnoga jezika koji se razvija s obzirom na to da je on kao dinamična kategorija s vremenom podložan razvoju i promjenama, a ne shvati kao proces nastajanja standardnoga jezika, kao standardizacija, dakle standardni jezik u nastajanju. Nitko neće pomiješati značenje imenica *standard* i *standardizacija*, ali se očito ne pravi potrebna razlika u upotrebi njihovih pridjeva, kao što inače biva kod paronima, što je razlog krivih interpretacija Brozovićeve teorije jer se Brozovićev početak standardizacije polovicom 18. stoljeća, a upravo je o tome riječ, uzima kao početak standardnoga jezika te se govori »o trostoljetnome postojanju hrvatskoga standardnog jezika« (Francić, Hudeček i Mihaljević 2005:20) ili se razrađuju teme »iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika« (Samardžija 2004), ali se pritom ne kaže otkad počinje izgradnja toga standardnoga jezika. Potreban je jednoznačan odgovor jer nikako nije isto je li polovica 18. stoljeća početak standardizacije ili prvo razdoblje standardnoga jezika. To se pitanje u kroatistici jednostavno nije postavljalo premda se svi pozivaju na Brozovića. Kad bi bilo onako kao što kroatisti pišu, za Relkovićev bi se jezik moglo reći da je standardni jezik, a to još nitko, koliko znamo, nije tvrdio. Brozović je u više svojih radova jasno iznio dokaze zašto smatra da je 18. stoljeće početak standardizacije i od toga svojga stajališta nije odstupio, iako su neki kroatisti pomicali tu granicu ranije. Upravo zbog pomicanja granice ranije od polovice 18. stoljeća važno je odgovoriti na pitanje odnosi li se ta granica na početak standardizacije ili na početak standardnoga jezika. Ako se standardizacija ne shvaća kao proces izgrađivanja i nastajanja standardnoga jezika, ako se to jasno ne kaže, tada se može tvrditi da Hrvati od Kašića imaju standardni jezik, što bi bilo znanstveno sasvim neutemeljeno.⁵ U raspravama je o književnojezičnoj periodizaciji, dakle, potrebno razgraničiti predstandardizacijska i standardizacijska razdoblja, ali je potrebno utvrditi kad je riječ o književnom, a kad o standardnom jeziku jer u Brozovića polovicom 18. stoljeća počinje standardizacija, ali se od ta tri zadnja razdoblja dio odnosi i na standardni jezik. Za razdoblje od polovice 18. stoljeća do tridesetih godina 19. stoljeća sâm Brozović (2008:81) kaže da je »novoštokavski pismeni jezik toga perioda tek u procesu standardizacije i samo ga uvjetno možemo zvati standardnim jezikom«. No, na drugom mjestu Brozović (2008:110) izrijekom spominje da je »standardizacijski proces u Hrva-

⁵ Opširnije u Tafra 2010.

ta trajao razmjerno dugo, cijelo stoljeće i pol, otprilike 1750. – 1900., dakle četvrto i peto razdoblje naše periodizacije zajedno«. Prema Brozoviću o standardnom se jeziku u današnjem značenju toga naziva može govoriti tek u šestom razdoblju koje počinje s 20. stoljećem. Nažalost kroatistika još nema usuglašene odgovore na temeljna pitanja povijesti hrvatskoga jezika. Najsretnije bi bilo govoriti samo o hrvatskom jeziku bez atributa, ali tada bi tek nastalo mnogo nejasnoća.

Nema dvojbe da je temelje standardologije u Hrvatskoj postavio Brozović prije četrdesetak godina (Brozović 1970) i da je on razradio povijest nastanka hrvatskoga standardnoga jezika te da njegova periodizacija obuhvaća razdoblja prije i poslije početka standardizacije, a ne prije i poslije nastanka standardnoga jezika kako su neki domaći kroatisti shvatili. Brozovićevu su periodizaciju prihvatili mnogi jezikoslovci, s ponekom doradom, npr. podjelom 20. stoljeća na nekoliko podrazdoblja,⁶ s tim da dio kroatista, kao što smo spomenuli, dovodi u pitanje vrijeme početka standardizacije, pa i sâm naziv standardni jezik, ali ne i Brozovićevo određivanje broja razdoblja i obilježja svakoga pojedinoga razdoblja. U domaćoj kroatistici još nema razrađenije teorije standardnoga jezika od Brozovićeve ni bolje periodizacije povijesti književnoga i standardnoga jezika od one koju nam je dao Brozović. Ovim se radom ona ne osporava, opisu pojedinoga razdoblja nema se što ni dodati ni oduzeti, samo se primjenjuje drugi pristup periodizaciji književnoga jezika. Pritom nema podjele na predstandardna i standardna razdoblja, nema zapravo povlačenja granica i traganja za razlikovnim obilježjima jednoga razdoblja od drugoga, nego je riječ o razvojnog putu. Na početku su ipak potrebna još neka nazivoslovna i pojmovna razgraničenja.

Prvo, hrvatski jezik uzimamo kao nadređeni pojam koji se može dalje različito granati na podređene pojmove ovisno o izboru kriterija. Svaki podređeni jezični oblik možemo smatrati hrvatskim jezikom ili njegovim varijetetom.⁷ Jedan od njih je i književni jezik kao kulturni naddijalekt koji se u hrvatskom slučaju također može smatrati nadređenim pojmom koji obuhvaća književni jezik štokavske stilizacije, književni jezik čakavske stilizacije i književni jezik kajkavske stilizacije, odnosno nekoliko književ-

⁶ Tako Samardžija (1995) 20. stoljeće dijeli na pet podrazdoblja: 1901 – 1918, 1918 – 1941, 1941 – 1945, 1945 – 1990, 1990 – . Vidljivo je da su granice omeđene važnim političkim događajima i društvenim promjenama iz 1918, 1941, 1945. i 1990.

⁷ Rasprava o tome što je jezik, a što je varijetet zapravo i nije bitna, bitan je odnos podređenosti i nadređenosti. Opredjeljujemo se za naziv *jezik* zbog njegove široke rasprostranjenosti. O jeziku i varijetetima usp. Mićanović 2006.

nih mikrojezika.⁸ Svaki je od njih hrvatski književni jezik, ali i svi zajedno čine hrvatski književni jezik. Naše se shvaćanje temelji na odnosu hiperonima i hiponima. Dalje, razlikujemo standardni i književni jezik, ali govorimo o povijesti književnoga jezika jer standardni jezik⁹ shvaćamo kao rezultat kultiviranja i ujednačivanja književnoga jezika, njegov najrazvijeniji oblik koji je kodificiran i koji je namijenjen javnoj komunikaciji. U hrvatskom slučaju za povijest standardnoga jezika bitna je povijest književnoga jezika koji je nastao ponajprije na novoštokavskom korpusu, ali ne isključivo samo na njem, nego na čitavoj svojoj pisanoj baštini u koju su ugrađene sve tri književne stilizacije (štokavska, čakavska, kajkavska), ali i dodiri s ostalim jezicima i kulturama.

Početak književnoga jezika određuje se ovisno o tome na što se misli. *Bašćanska ploča* kao cjelovit tekst, a ne tek natpis, odavno je simbolički početak hrvatskoga književnoga jezika pa ju i mi tako uzimamo, ali uzimamo u obzir i sve druge prve pisane spomenike. Iako je riječ uglavnom o hrvatskostaroslavenskom jeziku, *Bašćanska je ploča* kamen temeljac hrvatskoga književnoga jezika jer je hrvatskostaroslavenski jezik njegova neodvojiva sastavnica s obzirom na to da je u nj ugrađen. Pritom mislimo na hrvatski književni jezik kao nadređeni pojam jer *Bašćansku ploču* ne možemo staviti kao početak književnoga jezika štokavske stilizacije. Dalje bi se mogla pratiti od kraja 15. stoljeća povijest hrvatskih književnih mikrojezika, čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga, koji se ne javljaju istodobno, ali kako među njima nema oštrih granica,¹⁰ dapače postoje i hibridni tipovi među njima, to se povijest hrvatskoga književnoga jezika ne uzima kao zbroj odvojenih povijesti nekoliko književnih jezika, nego se promatra u njezinoj cjelovitosti. Početke standardizacije razni autori različito nazivaju i određuju, npr. Haugenu je (1974) to selekcija norme, Klossu (1969) planiranje korpusa, Radovanoviću (1986), kojega inače kroatisti često citiraju, uzima odabir dijalektne osnovice za prvu fazu standardizacije. U hrvatskom slučaju početkom se standardizacije može smatrati vrijeme katoličke obnove kada se svjesno odabire književni jezik štokavske stilizacije za *opći jezik* kao naddijalektni komunikacijski idiom i kada počinje njegov jezikoslovni opis. Budući da je današnji standardni jezik temeljen na novoštokavštini, važno je naglasiti da već u Kašićevoj gramatici, premda je čakavsko-štokavska, nalazimo novoštokavske oblike i da će se dalje nalaziti u svim gramatikama (Tafra 2003).

⁸ O pojmu *književni mikrojezik* usp. Duličenko 1981.

⁹ Brozovićevoj definiciji (1970) i obilježjima standardnoga jezika ne treba dopune.

¹⁰ Bezbroj je radova u kojima se pokazuje supostojanje raznodijalektnih jezičnih elemenata u naših starih pisaca. Vončina je u svojim temeljitim lingvostiličkim analizama dao mnoštvo primjera, usp. primjerice Vončina 1979.

Ostaje još da se kaže nešto i o kriterijima za periodizaciju. U nas su se teoretski njima mnogo više bavili teoretičari književnosti nego jezikoslovci. Kad se pogledaju povijesti drugih jezika, razabire se mnoštvo teoretskih rasprava upravo o periodizaciji i o kriterijima za nju, pa i sporenja o tome. Pritom se postavlja pitanje odražava li periodizacija stvarno stanje ili je samo pomoćno sredstvo. Smatramo da ima obilježja i jednoga i drugoga s obzirom na to da je svaka periodizacija donekle umjetno stvorena, ali je ipak nemoguća bez oslanjanja na povijesne činjenice. Ima povjesničara općenito koji se ne bave teoretskim pitanjima i koji nemaju razrađene periodizacijske kriterije, no i oni se, kao i oni koji ih razrađuju, drže kronološkoga slijeda u prikazivanju povijesti svojih struka. Što se tiče povijesti jezika, teoretski bi se mogao braniti odvojeni pristup s genetskolingvističkoga i sa sociolingvističkoga stajališta, ali bi se našli valjani argumenti i za zajedničku povijest.

Uobičajeno je i nužno povijesnojezični razvoj pregledati kronološki, što se može napraviti na razne načine, samo je, kako smatra Wolff (2004), najvažnije na početku objasniti kriterije i aspekte s kojih se polazi, što u kroatistici upravo nedostaje. Potrebno je ponajprije jasno odrediti o kojoj je povijesti riječ jer o tome ovisi koji će se kriteriji primijeniti. Jednim kriterijima služiti će se povijesna dijalektologija i povijesna gramatika, a drugim sociolingvistika. Premda mnogi jezikoslovci u Europi, kao što smo već rekli, ne luče te dvije povijesti jer su isprepletene, mi ih lučimo iz pedagoških razloga jer se ta golema građa lakše svladava kad se težište daje unutarjezičnim ili izvanjezičnim zakonitostima, a i smatramo da su to dvije povijesti unatoč određenoj isprepletenosti. Neka buduća periodizacija sigurno će uzimati druge kriterije. Naime, u prošlosti su mjesni govori bili zaštićeniiji od utjecaja drugih idioma. Danas standardni jezik zbog masovnoga školovanja i sveprisutnih medija utječe na dijalekte, a s druge strane normativisti sve teže brane standardni jezik koji je pod jakim utjecajem masovnih medija, osobito elektroničkih, ali i engleskoga jezika i uopće globalizacije, pa postoji mogućnost da se izbrišu granice između dijalekta i standardnoga jezika i da se izgradi nova hrvatska (i ne samo ona) koine. Ne upuštajući se u budućnosne scenarije, želimo reći da svako doba nameće svoje periodizacijske kriterije. U svakom slučaju jezično se stanje u ovo vrijeme globalizacije, višejezičnosti i elektroničkih medija teško može “zamrznuti” bilo da je riječ o dijalektu ili o standardnom jeziku.

Kad se gledaju kriteriji za periodizaciju književnoga jezika, onda za sociolingvistiku prijevod Biblije na narodni jezik može biti jedan kriterij, neki presudni događaj u povijesti nekoga naroda također, ali je najčešće kombinacija više kriterija pa se uzima u obzir politička, gospodarska, društvena i

kulturna povijest, povijest književnosti, povijest filologije, a svakako i evolucija jezika. Često se prva razdoblja književnoga jezika vežu uz književnostilske formacije (renesansa, barok), a kasnija, ona od kraja 18. stoljeća, uz djelovanje već, mogli bismo reći, profesionalnih jezikoslovaca kao što su Dobrovský i Jungmann u češkom slučaju (Havránek i Jedlička 2002).

Kao primjer interdisciplinarnoga pristupa povijesti jezika može poslužiti Von Polenzova (2000) trosvezna povijest njemačkoga jezika (1. svezak: Uvod, Osnovni pojmovi, 14. do 16. stoljeće; 2. svezak: 17. i 18. stoljeće; 3. svezak: 19. i 20. stoljeće). U prvom se dijelu daje teoretski okvir, osnovni pojmovi o jezičnom razvoju, o tome što obuhvaća opis jezične povijesti, nakon čega se prelazi na samu povijest njemačkoga jezika. Već se iz samih naslova knjiga vidi da Von Polenz daje povijest njemačkoga jezika po stoljećima. Za povijest je jezika važno mnogo izvanjezičnih čimbenika pa Von Polenz tako obrađuje i povijest zemlje, razvoj gospodarstva i društva, a uz to daje i povijest medija, školstva te razvoj vrsta tekstova. Iako veliku pažnju posvećuje izvanjezičnomu kontekstu, ne zanemaruje ni razvoj jezičnih oblika te prati i fonološke i ostale jezične promjene, razvoj sintakse, grafije, jezično posuđivanje i jezičnu politiku. Von Polenz tako prati novije tendencije u germanistici koje povijest jezika ne gledaju samo unutar strogo jezičnih kriterija nego ju počinju promatrati sociolingvistički i uopće interdisciplinarno, odnosno na povijest jezika gledaju kao na kulturnu povijest.¹¹

Jezična periodizacija srpskih lingvista obično obuhvaća i povijest hrvatskoga jezika. Riječ je uglavnom o evoluciji južnoslavenskoga jezika kojega Brozović, u nedostatku boljega naziva, imenuje srednjojužnoslavenski jezik. Među tim radovima valja izdvojiti dva starija, Belićev (1958) i Popovićev (1960). Iako im se periodizacijska razdoblja razlikuju, iako su opsegom ti radovi neusporedivi (Belić je napisao manji članak, a Popović opsežnu knjigu), zajedničko im je što cijelu povijest dijele na starije, srednje i novije¹² doba (Belić u tri epohe koje dijeli na periode) s dominantnim jezičnim obilježjima te što uzimaju u obzir i izvanjezične čimbenike kao što su migracije pred osmanlijskim osvajanjima i miješanje stanovništva. Razlika je u tome što se Belićevi kriteriji za periodizacijske jedinice temelje isključivo na razvojnim jezičnim obilježjima, dok su u Popovića kriteriji za

¹¹ Iscrpnije o tome usp. radove u zborniku *Sprachgeschichte als Kulturgeschichte*, koji su priredili Gardt i dr. 1999.

¹² Prepoznaje se podudarnost s podjelom opće povijesti na stari, srednji i novi vijek pa tu trodijelnost mnogi primjenjuju i na povijesti raznih struka. U poljskim, primjerice, povijesnim pregledima također se često primjenjuje trodijelna razdioba na staropoljsko, srednjopoljsko i novopoljsko jezično razdoblje (Klemensiewicz 1981).

tri glavna razdoblja izvanjezični (prvo, »starosrpskohrvatsko« razdoblje / *Altserbokroatisch*/ proteže se od 7. do 14. stoljeća, drugo, »srednjosrpskohrvatsko« / *Mittelserbokroatisch*/, obilježeno migracijama stanovništva zbog turskih ratova, i treće, moderno razdoblje, »novosrpskohrvatsko« / *Neuserbokroatisch*/, obuhvaća 18. i 19. stoljeće, vrijeme stvaranja nacija). Iako u bogatoj literaturi ima i radova o jeziku pisaca (npr. Gundulićevu, Reljkovićevu), dakle o književnom jeziku, opširna Popovićeva *Povijest srpskohrvatskoga jezika (Geschichte der serbokroatischen Sprache)*, s priloženim dijalektološkim kartama, zapravo je povijest hrvatskih i srpskih dijalekata, a to je i Belićev rad. Oczkova (2010) s pravom primjećuje da je lakše bilo prikazati povijest hrvatskoga i srpskoga jezika jer imaju zajedničku evoluciju štokavskoga narječja, dok se povijest književnoga jezika nije mogla prikazati kao jedna povijest.

Među najstarije periodizacije hrvatskoga književnoga jezika u nas se ubraja Jagićeva iz 1864. (Jagić 1864), dakle iz iste godine kad i Ljubićeva povijest književnosti u kojoj je i poglavlje »Razvoj hrvatskoga jezika«¹³ (Ljubić 1864). Prvo razdoblje Jagićeve povijesti obuhvaća vrijeme od dolaska Hrvata do kraja 12. stoljeća, vrijeme latinskoga jezika s ponekom hrvatskom riječju crkvenoslavenskoga, drugo od kraja 12. do kraja 15. stoljeća, »viek svjetskih spomenika«, a treće »od početka prave književnosti u Dalmaciji do druge polovice 18. vieka«, vrijeme pobjede štokavštine. Jagićeva periodizacija obuhvaća obje povijesti, s naglaskom na povijest književnoga jezika, u kojoj se izdvajaju tri velika razdoblja. Već je Jagić otkrio veliko značenje Bernardinova *Lekcionara*, Divkovićevih i Bandulavićevih djela za povijest hrvatskoga književnoga jezika, a za Kašića i Mikalju kaže da su »prezaslužni muži« koji su smatrali da bosanski izgovor treba »prigriliti za jezik književni«. Pritom ističe važnost Kašićeva predgovora *Rituala rimskoga*. Proći će stoljeće i više da kroatisti opet uoče veliku ulogu toga predgovora za povijest hrvatskoga književnoga jezika.

Vidjeli smo da je u Brozovića početak standardizacije periodizacijska razdjelnica. Ona se zasniva, kako on smatra, »na evolucijskim i neevolucijskim promjenama materijalne osnove pismenoga jezika i (...) na pojavama koje, veoma uvjetno, možemo nazvati razvojem jezične norme« (Brozović 2008:35). Glavna obilježja svakoga razdoblja u njega su ipak sociolingvistička.

Vinceova je opsežna i nezaobilazna knjiga zapravo povijest hrvatskoga književnoga jezika u 19. stoljeću (1978), iako je zahvaćena cijela dotadašnja povijest u poglavlju pod naslovom »Od Bašćanske ploče do Kašića

¹³ Kod Ljubića je riječ o »vanjskoj« povijesti uklopljenoj u opću povijest, no vrijedna je spomena s obzirom na vrijeme nastanka.

i Reljkovića«, ali u skraćenom opsegu u odnosu na 19. stoljeće, pa u njoj i nije provedena periodizacija, nego je povijest obrađena po tematskim krugovima kronološkim slijedom. Najbliža je Brozovićevoj periodizaciji periodizacija Dragice Malić (1995) jer joj je polovica 18. stoljeća također razdjelnica. Jedina je razlika što ona 15. stoljeće smješta u drugo razdoblje zajedno sa 16. stoljećem, a Brozović u prvo. Razlika je naravno i u opisu obilježja pojedinih razdoblja, ali se u bitnome to dvoje autora ne razilaze kad je riječ o povijesti književnoga jezika. No, Malić ima na kraju *Hrvatske grammatike* i drugu periodizaciju pod naslovom »Povijesne jezične promjene«. Povijesni je razvoj »hrvatsko-srpskoga jezičnoga dijasistema« podijelila u tri razdoblja: staro (do kraja 12. stoljeća), srednje (13. i 14. stoljeće) i novo (od 14. stoljeća do danas), što je uobičajeno u povijestima, primjerice, poljskoga jezika.

U povijesnom pregledu hrvatskoga književnoga jezika Milana Moguš (1993) nema kriterija za periodizaciju, niti se periodizacija posebno spominje. Tek iz naslova poglavlja (Prva stoljeća pismenosti u Hrvata, Šesnaesto stoljeće, Sedamnaesto stoljeće, Osamnaesto stoljeće i početak devetnaestoga stoljeća, Prva polovica devetnaestoga stoljeća, Od polovice do kraja devetnaestoga stoljeća, Dvadeseto stoljeće) može se vidjeti da je autor samo djelomice slijedio stoljeće po stoljeće, a djelomice Brozovića. U kronološkoj okomici ima nekih spornih mjesta. Prvo mu poglavlje obuhvaća razdoblje »od doseljenja do 15/16. stoljeća«, a drugo šesnaesto stoljeće. Prvo razdoblje završava s prvim našim tiskanim knjigama krajem petnaestoga stoljeća te je njime trebao i završiti, pogotovo što je šesnaesto stoljeće izdvojio kao posebno razdoblje. Osamnaestomu je stoljeću pridružio i početak devetnaestoga stoljeća, a iduće poglavlje (pa odatle i razdoblje) naslovio je Prva polovica devetnaestoga stoljeća, što znači da se vremenski preklapaju. Naime, djelatnost Francesca Marije Appendinija, Joakima Stullija, Šime Starčevića pripada prvoj polovici devetnaestoga stoljeća, a obrađena je uz osamnaesto. U trećem je izdanju (2009)¹⁴ Moguš korigirao naslove i ostao dosljedan slijedu po stoljećima, ali ni dalje ne govori o periodizaciji ni obilježjima pojedinoga razdoblja, što i nije bilo nužno s obzirom na izabrani pristup povijesnomu pregledu hrvatskoga književnoga jezika.

Iz radova o povijesti hrvatskoga književnoga jezika daje se iščitati još nekoliko kriterija za periodizaciju. Mišljenje da je za periodizaciju književnojezične povijesti ključna povijest književnosti, jer »periodizacija procesa jezične standardizacije u osnovnim se elementima podudara s periodizacijom književne povijesti, odnosno sa smjenama pojedinih kulturnih formacija u istom civilizacijskom krugu« (Sesar 1996:vii) zasniva se na

¹⁴ Drugo iz 1995, iako prošireno, ima jednaku podjelu kao i prvo.

učenju Praškoga lingvističkoga kruga. Taj je periodizacijski kriterij odavno poznat. Primjerice, u 19. stoljeću Scherer je (1878) u svojoj periodizaciji jezične povijesti, koju i danas neki germanisti slijede, primijenio periodizacijske kriterije književne povijesti i prvi podijelio povijest njemačkoga jezika na četiri glavna razdoblja: *Althochdeutsch* (početak – 1050), *Mittelhochdeutsch* (1050–1350), *Frühneuhochdeutsch* (1350–1650), *Neuhochdeutsch* (1650 – do danas). Otada se u njemačkom jezikoslovlju razvila bogata teorija jezične periodizacije.¹⁵

Hrvatska je književnojezična povijest svakako usko vezana uz povijest hrvatske književnosti, uz povijest hrvatskoga jezikoslovlja te uopće uz povijest hrvatske kulture. Rasprave se nisu vodile o kriterijima za njezinu periodizaciju, ali su se vodile o vremenu njezina početka. Dio jezikoslovaca za periodizaciju uzima dva početka (usp. Katičić 1978), jedan je početak književnoga jezika, a drugi je početak standardizacije, s tim da se od autora do autora razlikuje vrijeme i jednoga i drugoga početka. Drugi jezikoslovci, u prvom redu Babić (1998), pa i neki mlađi koji ga slijede, govore samo o književnom jeziku te tako njegov početak pomiču mnogo ranije, uglavnom u renesansu. No, nitko se od njih nije bavio periodizacijom književnoga jezika pa su sporenja ostala samo u vezi s nazivljem i početkom književnoga jezika i standardizacije.

Auburger (2009) povijesti hrvatskoga književnoga jezika pristupa interdisciplinarno, drugačije od svih dosadašnjih književnojezičnih povjesničara. Novost je što uvodi *serbokroatizam* kao periodizacijski naziv i glavni periodizacijski kriterij. Pod tim ideologemom razumijeva program stvaranja jednoga, srpskohrvatskoga jezika. Na osnovi njega povijest je razdijelio na osam razdoblja počevši od kraja 16. stoljeća. Budući da je povijest hrvatskoga književnoga jezika stavio u suodnos sa srpskim, jasno je zašto mu se čak šest razdoblja odnosi na vrijeme od 1850. godine. Jesu li zaista konvergentne silnice između hrvatskoga i srpskoga bitne za cijelu povijest hrvatskoga književnoga jezika kako to vidi Auburger?* Svaka su u 20. stoljeću odredile uvelike sudbinu hrvatskoga jezika, ali gledajući cijelo tisućljeće pisane hrvatske riječi, ono nije moglo skrenuti glavni tok razvoja hrvatskoga jezika. Primjenom Auburgerova kriterija mogla bi se tako u budućnosti hrvatska standardnojezična povijest određivati anglokroatizmom.¹⁶ Koliko nam je poznato, nitko još nije istraživao koliko je postotak srpskih riječi bio u hrvatskom jeziku u razdobljima najjače

¹⁵ Usp. primjerice Roelcke 1995.

¹⁶ Iako različita političkoga predznaka od serbokroatizma, ali svakako podjednako obilježen jakim izvanjezičnim silnicama.

* Vidi napomenu Uredništva na str. 201.–202.

unitarizacije u odnosu na današnji postotak engleskih riječi. Jednako bi se tako mogli istražiti utjecaji pravopisa onda srpskoga, a danas engleskoga. Odnos prema srpskomu prati bolno povijesno sjećanje, ali se i njega treba smjestiti u povijesni kontekst kao i sve druge jezične dodire. Određivanje povijesti hrvatskoga književnoga jezika u odnosu prema drugim jezicima, bila to riječ o latinskom, srpskom ili engleskom, ne smatramo ispravnim kriterijem jer se tako negira samostalnost hrvatskoga jezika. Ovdje treba reći da danas mnogi autori koji priznaju samostalnost hrvatskoga jezika upravo na osnovi proučavanja njegove povijesti, kao što priznaje i Auburger, griješe odričući mu samostalnost u vremenu konvergentnih silnica omeđenom Bečkim književnim dogovorom 1850. i raspadom Jugoslavije 1990. godine. Izlazi kao da se u tom razdoblju hrvatski utopio i da ga nije bilo te da je krajem 20. stoljeća ponovno oživio. Upravo Auburger pokazuje da se samostalnost hrvatskoga jezika čuvala i očuvala u književnosti sa sve tri svoje književne stilizacije. Smatramo da je hrvatskoga jezika uvijek bilo bez obzira na naziv pod kojim se pojavljivao, bilo da je to slovinški ili ilirski u daljoj prošlosti ili hrvatskosrpski, srpsko-hrvatski, hrvatski ili srpski u novijoj, i bez obzira na manje ili veće utjecaje i pritiske drugih jezika. Također godinu 1850, odnosno polovicu 19. stoljeća ne smatramo uopće bilo kakvom periodizacijskom razdjelnicom, iako se upravo to vrijeme pojavljuje u mnogih autora granicom. Tako Tolstoj (1988:154) kaže da do sredine 19. stoljeća postoje odijeljeni književni jezici — srpski i hrvatski, a dalje — srpskohrvatski. Neutemeljeno je govoriti da je hrvatski književni jezik imao svoju povijest do polovice 19. stoljeća, da otada teče povijest srpskohrvatskoga¹⁷ koji se 90-ih godina 20. stoljeća raspao, kao što mnogi strani slavisti misle,¹⁸ da u tom razdoblju nije bilo ni hrvatskoga ni srpskoga, a neutemeljeno je govoriti i o jednoj povijesti¹⁹ u kojoj bi se našli zajedno Marko Marulić i Dositej Obradović ili *Gazofilacij* Ivana Belostenca i *Srpski rječnik* Vuka Stefanovića Karadžića. Ili su oduvijek dva književna jezika ili je oduvijek jedan, a nikako ne mogu biti »dva u jednom« ili prema političkim prilikama malo jedan, malo dva (Tafra i Košutar 2009).

B. Oczkova (2010) u periodizaciji povijesti prvo, srednjovjekovno razdoblje započinje *Bašćanskom pločom* i završava krajem XV. stoljeća. To raz-

¹⁷ Dovoljno je usporediti gramatike Đure Daničića te Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera pa vidjeti da su to posve dvije jezične norme.

¹⁸ Primjerice Greenberg 2005.

¹⁹ Ako se pogleda noviji srpski školski udžbenik o povijesti srpskoga književnoga jezika (Milanović 2004), bode oči već sadržaj u kojem se vidi da do 19. stoljeća nema tekstova na narodnom jeziku, tek nešto povelja, pisama..., samo iskače poglavlje *Dubrovački književni jezik*. To svojatanje tuđega ima težinu jer je riječ o udžbeniku za srednjoškolce i studente.

doblje obilježava staroslavenska i hrvatska dihotomija. Od 16. stoljeća do polovice 18. stoljeća sljedeće je razdoblje koje karakterizira književna tro-narječnost. Početak književnoga jezika, utemeljenoga na štokavštini, pada na kraj 15. stoljeća, a početak standardizacije povezuje s pojavom prve hrvatske gramatike. Ona u svojoj knjizi podrobno raspravlja o periodizaciji povijesti hrvatskoga jezika, smatrajući da je ona i nadalje u kroatistici sporna jer u njezinoj kronologiji različiti autori upozoravaju na različite pojave toga dugotrajnoga i zamršenoga procesa. »Predstavljajući sve danas prisutne periodizacijske modele u kroatistici, u knjizi je primijenjena modificirana podjela koja pridonosi boljem oslikavanju specifičnih čimbenika iz povijesti hrvatskoga jezika« (Oczkova 2010:13).

Sa sociolingvističkoga stajališta moguće su različite kronološke razredbe koje ovise ponajprije o tome što se shvaća pod pojmom književni jezik. Primjenom različitih periodizacijskih kriterija dobivaju se i različite periodizacijske jedinice. Više je čimbenika koji mogu utjecati na izbor kriterija, od društvenopolitičkih do književnopovijesnih i jezikoslovnih, a izbor će ovisiti o tome čemu se daje prednost.

Budući da je kronološki slijed po stoljećima²⁰ najjednostavniji periodizacijski kriterij i da nije sporan, podjela je napravljena po stoljećima. Netko može prigovoriti da to i nije periodizacijski kriterij, ali budući da stoljeće uzimamo kao periodizacijsku jedinicu, onda imamo pravo govoriti o kriteriju. Treba istaknuti da su granice stoljeća u sadržajnom smislu umjetne, ali bi one takve bile i da je uzet neki drugi kriterij. Kroatisti su često iznosili tezu o kontinuitetu razvoja hrvatskoga književnoga jezika, pa ako je to tako, onda po stoljećima samo pratimo njegov razvoj koji razumijeva i kontinuitet i mijene. Nije lako odabrati periodizacijski kriterij po kojem bi se jedno razdoblje razlikovalo od drugoga jer se u istom vremenu mogu sresti raznovremena obilježja (Kravar 1988) po kojima se ono ne može izdvojiti kao periodizacijska jedinica. Uzmimo za ilustraciju iz povijesti hrvatskoga jezika prvu polovicu 17. stoljeća i drugu polovicu 19. stoljeća. U prvom slučaju teško je pronaći zajedničke crte u djelatnosti Bartola Kašića i Rafaela Levakovića (Tafra 2010). U drugom pak slučaju ne naziru se veze četiriju filoloških škola koje bi oslikavale to vrijeme kao jedno razdoblje.

Neki inozemni povjesničari jezika, pa i povjesničari općenito, pokazuju

²⁰ Taj kriterij nije nikakva novost u jezikoslovlju, dapače često su ga autori primjenjivali (usp. primjerice Gardt 1999) u nemogućnosti povlačenja granica među periodizacijskim jedinicama ili često uopće ne razmišljajući o periodizaciji. Škreb spominje metodološku raspravu berlinskoga sveučilišnoga profesora Richarda M. Meyera iz 1901. (*Prinzipien der wissenschaftlichen Periodenbildung*) u kojoj se tvrdi da se svako povijesno zbivanje može prikazati kronološki bez periodizacije (Škreb 1958).

odmak od uspostave periodizacije, smatrajući da samo određenje razdoblja ne oslikava objektivnu stvarnost. Nikada se ne može jedno razdoblje strogo odvojiti od drugoga jer neki skup obilježja kojim se može odrediti jedno razdoblje nije nužno obilježje samo toga razdoblja i ta obilježja ne prestaju postojati kod crte kojom se određuje granica kojom označujemo početak drugoga razdoblja. Ona često prelaze naše umjetno stvorene granice, postoje kontinuirano kroz više razdoblja, a ponekad se neki fenomen može pojaviti u nekoliko razdoblja.²¹ Zbog toga se povijest jezika često dijeli ili po stoljećima ili na tri razdoblja u skladu s općom povijesti (stari, srednji i novi vijek²²). Ne ulazeći dublje u povijest drugih jezika, jer je ona ionako različita od jezika do jezika, smatramo da je u hrvatskom slučaju riječ o neprekinutom razvoju bez revolucionarnih prekida i zaokreta te smo samo radi preglednosti taj put slijedili po stoljećima, označujući svako najvažnijim obilježjem toga razvoja:

1. Od prvih pisanih spomenika do kraja 15. stoljeća — kameni temeljci hrvatske književnojezične pismenosti
2. 16. stoljeće — zrelo književno doba, pluralizam književnih jezika, protestanski pokušaj stvaranja *općega jezika*
3. 17. stoljeće — počeci hrvatskoga jezikoslovlja i počeci normiranja, a s njim i počeci standardizacije
4. 18. stoljeće — širenje polifunkcionalnosti književnoga štokavskoga i kajkavskoga jezika i normiranje pravopisa
5. 19. stoljeće — vrijeme kodifikacije
6. 20. stoljeće — stoljeće konvergencije i divergencije
7. Na razmeđu tisućljeća²³ — vrijeme samostalnosti i globalizacije.

Nedosljednost je ove naše periodizacije što je srednjovjekovlje uzeto kao jedno razdoblje iako obuhvaća nekoliko stoljeća. Razlog leži u činjenici što je Hercigonja (2006) napravio njegovu periodizaciju u knjizi *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Ta je knjiga dvostruki kroatistički temelj. S jedne strane po istraženosti i opisu početaka hrvatske pismenosti nezaobilazno je polazište svih povijesnih pregleda. S dru-

²¹ Dvojina je nakon više stoljeća "uskrsnula" ponovno u ilirskih gramatičara, a morfonološki pravopis nakon pola stoljeća fonološkoga u vrijeme NDH-a.

²² Drugo je pitanje je li uopće ispravna ta povijesna trijada i može li se objektivno odrediti kada i gdje završava, primjerice, srednji vijek i nisu li to ipak dogovorne granice.

²³ Ako se sintagma dva tisućljeća ne sklanja, tada je oblik tisućljeća u genitivu jednine, a ako se sklanja, tada je u genitivu množine kao što je ovdje. Dakle, razumijeva se da je izostavljen oblik dvaju.

ge strane, bez nje je nemoguće razumjeti povijest hrvatskoga književnoga jezika i svu njezinu složenost višejezičnosti i višepismenosti. Druga je nedosljednost što smo se zaustavili na prijelazu tisućljeća. Za to postoji jednostavan razlog: ovo je periodizacija povijesti, a ne budućnosti.

U šesnaestom stoljeću hrvatsku jezičnu povijest obilježava uz dijalektnu raznolikost i raznolikost književnih stilizacija na sva tri narječja, ali i pokušaj da se jezičnom amalgamizacijom stvori naddijalektni kulturni idiom. Kako je taj pokušaj vezan uz protestantsku djelatnost koja nije naišla na plodno tlo u nas, to je on ostao rubnim, ali je amalgamizacija (“koineizacija”) ostala trajnim povijesnim obilježjem mnogih nastojanja za stvaranjem *općega jezika*. U sedamnaestom su stoljeću pisci postali svjesni dijalektne raznolikosti i štokavske teritorijalne proširenosti zbog koje »bosanski« postaje uzorom, čak i čakavcima. Upravo se proširenost štokavštine, što su misionari i trgovci zaključili proputovavši krajeve pod Turcima, uzima kao glavni argument zašto se čakavac Bartol Kašić, i ne samo on, opredjeljuje za štokavštinu. Zapravo je odlučujući bio status štokavskoga književnoga jezika. On je bio i pretežan i prestižan, dok čakavski književni jezik više nema nikakva izgleda da se nametne kao *lingua communis* jer je čakavskih pisaca sve manje, a kajkavski je književni jezik tek na početku svoga razvoja. Tako se štokavski književni jezik, izgrađen na bogatoj književnoj tradiciji, sa svojim prvim jezikoslovnim djelima, s liturgijskim knjigama ponavljanih izdanja, počeo opisivati i normirati, dobivši priliku, zahvaljujući katoličkoj obnovi, da postane nadregionalan. Polovica osamnaestoga stoljeća u mnogih je europskih naroda, pa i slavenskih, granica donacionalnih i nacionalnih razdoblja²⁴ kada se mnogi jezici u Europi počinju standardizirati kao općenacionalni, pa je i to važan razlog zašto je ona i Brozoviću glavna razdjelnica. Činjenica je da se kajkavski književni jezik počinje tada standardizirati jer dobiva uz dva velika rječnika, Belostenčev i Jambrešićev, i svoje prve gramatike, ali štokavski samo širi svoju polifunkcionalnost i nadregionalnost i s njima i prestižnost. Devetnaesto će stoljeće donijeti sa sobom kodifikaciju već izgrađenoga jezika i još više proširiti njegovu upotrebu, a na kraju i stabilizaciju norme. Dvadeseto je stoljeće vrijeme naizmjeničnoga primicanja i odmicanja od srpskoga jezika, vrijeme negiranja hrvatskoga jezika, ali i vrijeme priznavanja njegove posebnosti bilo kao varijante bilo kao jezika.

Navedena su glavna sociolinguistička obilježja svakoga stoljeća. “Unutrašnja” povijest hrvatskoga književnoga jezika čeka svoj sintetski opis. Ima već dosta radova o književnom jeziku pojedinih pisaca i opisa jezič-

²⁴ U ruskom se jezikoslovlju često sreće upravo takva podjela na dva velika razdoblja.

nih priručnika pa je došlo vrijeme za opis cjelovite povijesti razvoja hrvatske jezične i pravopisne norme.

Ostala su dva sporna razdoblja koja traže posebno objašnjenje. U svim se povijestima hrvatskoga književnoga jezika vrijeme od hrvatskoga preporoda do pobjede hrvatskih vukovaca pojavljuje kao jedno razdoblje. Drugo je sporno vrijeme devedesete godine 20. stoljeća. Ne vidimo nikakav razlog da se druga polovica 19. stoljeća izdvaja kao posebno razdoblje jer se nije ništa revolucionarno dogodilo u strukturi i supstanciji hrvatskoga književnoga jezika štokavske stilizacije. Vraćanje u gramatičku normu dvojine samo je bio morfološki arhaizam, dok su nesinkretski množinski padeži (DLI) bez sinonimnih novoštokavskih oblika, kao što je bilo od Kašića u svim gramatikama, motivirani više ideološkim razlozima nego jezikoslovnim jer su oni poveznica svih triju hrvatskih narječja, a to je za brzo ujedinjenje u jednom književnom jeziku bilo važno, ali i s ostalim slavenskim svijetom, što je pak dio ideologije sveslavenske uzajamnosti. Isti je to književni jezik koji je bio i prije preporoda. Da nije tako, ne bi mogao preuzeti sve funkcije koje ima standardni jezik. Samo se njegov status promijenio, štokavski književni jezik nije imao više takmaca u kajkavskom književnom jeziku, kodificiran je i postao je službeni. Jednako možemo gledati i na hrvatski jezik devedesetih godina prošloga stoljeća, samo je postao službeni pod nacionalnim nazivom, ali je to isti jezik koji je bio u javnoj upotrebi i prije, sad oslobođen pritiska srpskoga, ali došavši pod mnogo jači utjecaj engleskoga. Na tom je povijesnom putu hrvatski jezik mijenjao svoj naziv zbog izvanjezičnih čimbenika, ali je unatoč tomu i unatoč različitim jezičnim dodirima, utjecajima, odlukama, pa i pritiscima ostao isti entitet. Možemo to usporediti s osobom koja se mijenja tijekom života, koja može promijeniti i ime, ali ostaje ista ta, jedna, identična sama sa sobom (Tafra i Košutar 2008). Hrvatski ne može postati drugi jezik, nije to mogao ni u prošlosti, nije se mogao ujediniti u jedan drugi i onda od njega odvojiti, samo je u povijesti gubio neka svoja obilježja i ponovno ih vraćao, ali nije postajao neki drugi, kao što se uostalom neće stopiti s engleskim. Što se pak tiče budućnosti, on može samo izumrijeti, a hoće li jednom izumrijeti kao što izumiru neki drugi jezici — zasad to nitko ne zna. Na kraju krajeva to ovisi samo o njegovim govornicima.

Granice u periodizaciji bilo koje povijesti ne mogu biti oštre jer se razdoblja, kao što je znano, vrlo često preklapaju, npr. srednjovjekovno i renesansno razdoblje u književnosti (Kravar 1988). Jednako je tako i s jezikoslovnim razdobljima, a jednako bi tako bilo da smo primijenili bilo koji drugi kriterij jer se nikad ne bi mogle povući jasne granice. Stoga se ova periodizacija može smatrati tek pomagalom za lakše praćenje povijesti hrvatskoga književnoga jezika. U takvoj periodizaciji nema potrebe za dije-

ljenjem povijesti na predstandardna i standardna razdoblja kao u dosadašnjim razredbama jer se hrvatski jezik promatra u neprekinutoj okomici na kojoj se on izgrađivao, a njegova se obilježja opisuju za svako stoljeće posebice. Kao što smo pokušali u prevelikoj književnojezičnoj raznolikosti 17. stoljeća otkriti što je to doba ugradilo u književni jezik (Tafra 2010), tako bi se detaljnom analizom svakoga stoljeća mogao opisati njegov prinos. Budući da je standardizacija proces i budući da je svako razdoblje u nj ugradilo ponešto, povijest gledamo kao cjelinu. Pritom će se neka mjesta na toj okomici činiti važnijima (npr. pojava prve gramatike, početak svjesnoga normiranja, hrvatski jezik kao nastavni jezik, proglašenje hrvatskoga jezika službenim i sl.), ali je i djelatnost svakoga “tihoga pregaoca”²⁵ jednako važna jer bez njih ne bi bilo moguće osposobiti hrvatski jezik da preuzme u 19. stoljeću sve one funkcije koje su dotad imali latinski, njemački i talijanski i da kao najviši oblik višestoljetnoga jezičnoga izgrađivanja i ujednačivanja dobije sva obilježja standardnosti.

Ako se o književnom jeziku može govoriti već od pojave prvih pisanih spomenika, opravdano je pitanje otkad se može govoriti o standardnom jeziku? Sociolingvistički gledano taj se naziv treba vezati uz četrdesete godine 19. stoljeća, dakle uz kodifikaciju i obvezu upotrebe barem u dijelu javne komunikacije. Vrijeme je to *Osnove slovnice* Vjekoslava Babukića iz 1836, osnivanja prve katedre za hrvatski jezik 1846, proglašenja hrvatskoga jezika službenim 1847. godine. Iako je standardizacija počela s pojavom prve gramatike, završna obilježja standardnosti hrvatski jezik dobiva upravo tih godina. Riječ je samo o nazivoslovnoj promjeni, nikako o sadržajnoj, jer je isti taj kulturni idiom funkcionirao i prije, s nekim manjim pravopisno-gramatičkim razlikama, jedino ga treba dotad nazivati književnim jezikom, što ne znači da dalje nemamo književni jezik, nego se pod onaj krovni naziv (hiperonim) — hrvatski jezik smješta još jedan: hrvatski standardni jezik. Ne treba tu posebno naglašavati da to nema nikakve veze s Bečkim književnim dogovorom ni sa srpskim jezikom. Također je potrebno reći da se na kraju 19. stoljeća kodifikacijom učvršćuje novostokavska norma i fonološki pravopis, ali ništa novo što već prije nije bilo u jeziku hrvatske književnosti i u hrvatskim jezičnim priručnicima, samo je ovaj put norma dosljedna, barem u službenoj upotrebi jezika. I u 20. stoljeću, unatoč nepovoljnim političkim prilikama (a kad su bile povoljne!), hrvatski jezik postoji i opstoji.*

²⁵ *Tihi pregaoci* ime je znanstvenih skupova što ih Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu organiziraju svake godine od 2000.

* Napomena Uredništva: U *Filologiji* br. 55 (str. 195.—208.) objavljen je prikaz Aurburgerove knjige *Hrvatski jezik i serbokroatizam* (2009.) iz pera Dubravke Sesar. U proš-

Literatura

- Auburger, Leopold. 2009. *Hrvatski jezik i serbokroatizam*. Rijeka : Maveda i HFDR.
- Babić, Stjepan. 1998. Poticaji i podaci za raspravu o početku hrvatskoga književnoga jezika. *Jezik* 45 (4), 121–128.
- Belić, Aleksandar. 1958. Periodizacija srpskohrvatskog jezika. *Južnoslovenski filolog* XXIII (1–4), 3–15.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor. 2008. *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Brundin, Gudrun. 2004. *Kleine deutsche Sprachgeschichte*. München : Wilhelm Fink Verlag.
- Duličenko 1981: Дуличенко, А. Д. 1981. *Славянские литературные микро-языки*. Таллинн : Валгус.
- Francić, Anđela, Lana Hudeček, Milica Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gardt, Andreas. 1999. *Geschichte der Sprachwissenschaft in Deutschland*. Berlin : Walter de Gruyter.
- Gardt, Andreas, Ulrike Haß-Zumkehr, Thorsten Roelcke (ur.). 1999. *Sprachgeschichte als Kulturgeschichte*. Berlin — New York : Walter de Gruyter.
- Greenberg, Robert D. 2005. *Jezik i identitet na Balkanu : raspad srpsko-hrvatskoga* (prevela A. Peti-Stantić). Zagreb : Srednja Europa.
- Haugen, Einar. 1974. Dijalekt, jezik, nacija. *Kultura* 25: 74–88. Beograd.
- Havránek, Bohuslav, Alois Jedlička. 2002. *Stručná mluvnice česká*. Praha : Nakladatelství Fortuna.
- Hercigonja, Eduard. 2006. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Zagreb : Matica hrvatska.
- Holzer, Georg. 2007. *Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*. Frankfurt am Main : Peter Lang.
- Jagić, Vatroslav. 1864. Iz prošlosti hrvatskoga jezika. *Književnik* I (3), 332–358, I (4), 447–485.
- Jurišić, Blaž. 1944. *Nacrt hrvatske slovnice, 1. Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*. Pretisak. Zagreb : Matica hrvatska. 1992.

lom broju *Filologije* (br. 56, str. 1.–21.) objavljen je tekst L. Auburgera u kojem se razrađuje njegova periodizacija. D. Sesar primjećuje da u njoj »problem serbokroatizma nije relevantan« za razdoblje koje obuhvaća vrijeme od XVI. stoljeća do polovice XVIII. stoljeća. Za razdoblje od polovice XVIII. stoljeća do polovice XIX. stoljeća D. Sesar napominje da prema Auburgeru pripada »pretpovijesti serbokroatizma«. Pojmom *serbokroatizam* Auburger se odnosi na hrvatsko-srpski jezični dodir koji je bio »programski vođen« i »ideološki racionaliziran« te jedini od svih jezičnih dodira u hrvatskoj povijesti »postao prijetnjom hrvatskomu kao zasebnom jeziku« (Auburger 2009:11).

- Katičić, Radoslav. 1978. O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i u cjelini standardne novoštokavštine. *Filologija* 8, 165–179.
- Klemensiewicz, Zenon. 1981. *Historia języka polskiego*. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Kloss, H. 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism : A report*. Quebec : Laval Universite, I. C. R. B.
- Kravar, Zoran. 1988. Književnost 17. stoljeća i pojam 'barok'. *Književni barok : (Proučavanje baroka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu)*. Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. 7–48.
- Ljubić, Šime. 1864–1869. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, sv. 1, 2. Rijeka : Emidija Mohović.
- Malić, Dragica. 1995. Uvod. Povijesne jezične promjene. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb : Disput.
- Milanović, Aleksandar. 2004. *Kratka istorija srpskog književnog jezika*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Moguš, Milan. ¹1993, ²1995, ³2009. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Oczkova, Barbara. 2010. *Hrvati i njihov jezik : Iz povijesti kodificiranja književnojezične norme*. Prevela Neda Pintarić. Zagreb : Školska knjiga.
- Peti-Stantić, Anita. 2008. *Jezik naš i/ili njihov*. Zagreb : Srednja Europa.
- Polenz, Peter von. 2000. *Deutsche Sprachgeschichte von Spätmittelalter bis zur Gegenwart*. Band I (Einführung, Grundbegriffe, 14. bis 16. Jahrhundert). Berlin — New York : Walter de Gruyter.
- Popović, Ivan. 1960. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz.
- Radovanović, Milorad. 1986. *Sociolingvistika*. Novi Sad : Književna zajednica — Dnevnik.
- Roelcke, Thorsten. 1995. *Periodisierung der deutschen Sprachgeschichte : Analyse und Tabellen*. Berlin — New York : Walter de Gruyter.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika : udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb : Školska knjiga.
- Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Scherer, Wilhelm. 1890. *Zur Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin : Weidmann.
- Sesar, Dubravka. 1996. *Putovima slavenskih književnih jezika : Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika*. Zagreb : Zavod za lingvistiku, Filozofski fakultet.

- Škreb, Zdenko. 1958. Teoretske osnove literarnohistorijske periodizacije. *Umjetnost riječi*, II (4), 137–162.
- Tafra, Branka. 2003. Dijakronijski aspekti normiranja hrvatskoga jezika. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. Zagreb : Filozofski fakultet, FF press. 305–319.
- Tafra, Branka. 2010. Sedamnaesto stoljeće — predstandardizacijsko ili standardizacijsko razdoblje hrvatskoga jezika. *Zbornik o Rafaelu Levakoviću : Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Fra Rafael Levaković", Šibenik — Skradin — Visovac, 14 – 16. svibnja 2009*. Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. 85–101.
- Tafra, Branka, Petra Košutar. 2008. Razgraničavanje jezičnih entiteta na osnovi modela (ne)identičnosti. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 43, 177–206.
- Tolstoj 1988: Толстой, Н. И. 1988. *История и структура славянских литературных языков*. Москва : Наука.
- Venås, Kjell. 2002. Previous attempts at establishing periods in Nordic language history. *The Nordic languages, An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, Vol. 1. Berlin — New York : Walter de Gruyter. 31–38.
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber.
- Vončina, Josip. 1979. *Jezičnopovijesne rasprave*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber.
- Wolff, Gerhart. 2004. *Deutsche Sprachgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Tübingen : A. Francke Verlag.

Reperiodization of the history of the Croatian literary language

Abstract

Within the Croatian language studies, Dalibor Brozović's periodization of the history of the Croatian literary language prevails in use. Some Croatian linguists question the dating of the beginning of the standardization process in the Croatian language, but they do not question the definition of periods and their respective characteristics. The paper tries: first, to solve some issues of the terminology of standardology in the Croatian language studies; second, to offer reperiodization of the history of the Croatian literary language and third, to compare that reperiodization to the periodization of other European literary languages.

Ključne riječi: periodizacija, hrvatski književni jezik

Key words: periodization, Croatian literary language